

Олександр Потильчак

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: «ПРОБЛЕМА ВИБОРУ» НА ТЛІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-СВІТОГЛЯДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ (ОКРЕМІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НА МІКРОРІВНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ)

У контексті соціально-історичного підходу моделюється ситуація індивідуального вибору людини. «Проблема вибору» розглядається автором полемічних нотаток на тлі військового і цивілізаційно-світоглядного протистояння, що тривало в Україні в період Другої світової війни 1939–1945 рр. Аналізуються пріоритети, зовнішні чинники й обставини, котрі, на думку дослідника, зумовлювали ситуацію вибору для людини як індивідуальну стратегію виживання.

Ключові слова: Друга світова війна, Україна, ситуація вибору, прорідянські та самостійницькі настрої, шлях вибору лояльності.

Коли йдеться про цивілізаційний вибір, філософи, політологи й історики *apriori* пов'язують це історіософське поняття з сенсами існування великих чи менших спільнот, держав, а нині — ще й громадянського суспільства в певній системі політичних, світоглядних, економічних чи соціокультурних координат. Аксиоматичною за характером конотацією цивілізаційного вибору є його історичний характер. І насправду, вже сама історія людства загалом є неоціненним досвідом. У сенсі ж досвіду окремих цивілізацій будь-який вибір — це практично завжди результат ціннісного переосмислення здобутих глибоких знань.

Вважаємо, що наблизитись до відповіді на запитання про вплив історичного досвіду функціонування спільнот на цивілізаційний вибір їх поступу можна, лише змістивши згадану проблему з методологічного річища філософських, політологічних або ж соціологічних студій у контекст соціальної історії.

Серед чималої кількості новітніх наукових публікацій з проблематики історії України періоду Другої світової війни відверто бракує досліджень, зорієнтованих на вивчення соціального виміру останньої. І досі науковий дискурс подій, фактів і процесів 1939–1945 рр. триває переважно у військовому, політичному чи економічному контекстах. На жаль, такі підходи, якщо вони не поєднуються з соціально-історичними студіями, часто залишають поза межами дослідницького поля колективного творця історії — людську спільноту, не дають можливості скласти деталі картини минулого в цілісне та документально достовірне історичне панно епохи.

Віднедавна вітчизняні вчені все більше звертають увагу на необхідність висвітлення окремих дослідницьких проблем історії Другої світової війни в Україні в методологічно модерному контенті соціальної історії. Поки що такі висновки стосуються нечисленних праць з історії

повсякденності міського і сільського населення [4; 5; 7; 13], морально-психологічного стану і духовного життя суспільства під час війни [3; 15], окремих студій різних гілок колабораціонізму [10; 13], примусових робітників і репатріантів [1; 8].

Не претендуючи на науково-теоретичну вичерпність (навіть з огляду на обсяг цих нотаток) висловлених нижче полемічних міркувань, автор публікації робить спробу змодельувати на основі соціально-історичного підходу ситуації індивідуального вибору людини в умовах війни, що є метою цієї розвідки. На тлі військового і цивілізаційно-світоглядного протистояння в Україні 1939–1945 рр. розглянуто «проблему вибору», проаналізовано пріоритети, зовнішні чинники й обставини, котрі зумовлювали ситуацію вибору для пересічної людини як індивідуальну стратегію її виживання.

Двічі в минулому столітті проблема цивілізаційного вибору актуалізувалася на тлі глобального військового і повоєнного цивілізаційно-світоглядного протистояння. Спробуємо зробити деякі спостереження на мікрорівні вітчизняної соціальної історії найтрагічнішого й найдраматичнішого її часу — періоду 1939–1945 рр.

Початок Другої світової війни, анексія західноукраїнських земель сталінським СРСР, а згодом і окупація території України військами нацистської Німеччини вкотре актуалізували «проблему вибору» для цієї частини Європи. Це не був вибір геополітичного суб'єкта, оскільки реальної військово-політичної суб'єктності тодішні українські репрезентанти ані в межах радянської квазидержавності, ані в межах політичних і військових інститутів національно-визвольного руху ОУН–УПА не мали. У реальних умовах війни це швидше був вибір індивідуальний, вибір, що його робила для себе кожна людина, виходячи з власного досвіду, переконань, соціально-психологічних і етичних пріоритетів.

Одразу ж зауважимо, що проблема цивілізаційного вибору на українському ґрунті загалом, а в роки Другої світової війни зокрема, значно складніша, аніж може здаватися на перший погляд. Історично вибір для українців завжди ускладнювався особливим геополітичним розташуванням нашої держави, яка була й залишається своєрідним «кордоном світів», контактною зоною східної та західної цивілізацій. У 1939–1945 рр. цей вибір ускладнила ще й наявність двох тоталітарних систем та їх послідовний вплив на українське суспільство. І тому, зрозуміло, що прості схеми на кшталт «добре—погано», або ж «правильно—неправильно» не дають можливості об'єктивно висвітлити суть тогочасних подій, що призвели до виникнення, чи скоріше активізації, чергової ситуації вибору. Очевидно, що аналізувати проблему вибору для українців у 1939–1945 рр. необхідно з урахуванням конкретної ситуації, причин, що її породжували, а також чинників, які впливали на вибір українців (ідеологічних, політичних, соціокультурних, особистісних тощо).

Наразі вважаємо, що складність «проблеми вибору» для населення України в умовах війни (радянської анексії західноукраїнських земель 1939–1941 рр. і нацистської окупації 1941–1944 рр.), породжена дією низки чинників в умовах конкретної історичної ситуації, мала наслідком принаймні чотири моделі політичного вибору, умовно названі прони́мецькою, прора́дянською, самостійницькою, а також моделлю лояльності.

Серед причин, що активізували проблему вибору в ніші *прони́мецьких настроїв* населення напередодні й під час війни, слід зазначити такі: поширене незадоволення громадян політикою радянської влади, репресії передвоєнного часу, масову нацистську пропаганду, національні прагнення частини свідомих українців, які сподівались, спираючись на військову силу Третього рейху, збудувати власну державу, поширене серед людей переконання у справедливості, пунктуальності та раціональності німецької нації [11, 23].

Десятиліття більшовицької влади не минули без наслідків для українського народу, який пережив за цей короткий час терор воєнного комунізму та продрозверстку, репресії і голодомори, колективізацію та розкуркулення, депортації мільйонів людей, названих владою «ворогами народу», «буржуазними націоналістами», «куркулями» і «підкуркульниками», членами «троцькістських банд» та ін. Особливо болісною виявилась так звана «радянська» західних областей України, приєднаних до СРСР у вересні 1939 р., результатом якої були сотні тисяч депортованих і розстріляних.

У початковий період війни реальна військово-стратегічна обстановка, підсилена нацистською пропагандою та досвідом радянської дійсності, породила в певній частині українського

суспільства ілюзії щодо щирості намірів окупантів [12, 287–309]. Очевидно, що соціальна база прони́мецьких настроїв на окупованих землях України складалась не в межах певних класів чи станових структур, а серед значно ширших політико-економічних соціальних категорій, що об'єднували як противників радянського режиму, так і політично нейтральних осіб.

Жорстока реальність нацистського «нового порядку», терор і вбивства, що їх чинили окупанти на «визволених» від більшовиків територіях України, активізація радянського руху Опору та масована пропаганда Москви активізували *прора́дянський* сегмент суспільних настроїв у підкупаційному соціумі. Своєю чергою, крах сподівань певної частини населення на лояльність німців щодо національно-державницьких прагнень українців, придушення будь-яких спроб інституційного чи організаційного відновлення самостійницького руху, розвиток націоналістичного напрямку руху Опору на тлі активної антинацистської та антирадянської пропаганди ОУН і УПА зрештою неминуче активізували *український самостійницький* сегмент соціально-політичного вибору наших співвітчизників [8].

Реалії історичної ситуації насправду розкололи суспільство, неминуче виявили соціально-політичне та морально-психологічне поле вибору для мільйонів громадян, що з різних причин і за різних обставин залишилися на окупованій нацистами території. Люди мали вирішити, чи, використовуючи переваги війни та політичного моменту, стати на шлях прямого співробітництва з окупаційною владою; боротися з більшовизмом і нацизмом у лавах націоналістичного руху Опору; стати на захист батьківщини в лавах радянського руху Опору і таким чином захищати ненависний багатом сталінський режим, чи, зберігаючи лояльність до «нового порядку», намагатися вижити в умовах окупації [6, 193]. Як засвідчили подальші події, саме четвертий шлях — *шлях вибору лояльності* обрала для себе більшість населення окупованих регіонів України.

За умов жорстокого колоніального режиму визискування, який поєднувався з політикою «соціального маневрування», прояви лояльності як пріоритетного шляху вибору набрали в Україні особливих форм. Найбільшого поширення набув так званий «господарський колабораціонізм» вимушеного характеру, коли головним мотивом співробітництва з окупантами виявилась необхідність фізичного виживання в умовах окупації і штучного голоду. Ця група населення була найбільш чисельнішою [14, 275–313].

Певна частина українців цілком добровільно згодилась співробітничати з окупаційною владою в економічній сфері. Визначити мотиви їхньої співпраці з новими господарями є найскладнішим завданням. Певно, що тут була задіяна низка

різноманітних чинників як об'єктивних, так і суб'єктивних. Націоналістичне підпілля і частина свідомих громадян, співпрацюючи з нацистами в господарській сфері, намагалися таким чином створити умови для відновлення сподіваної державної самостійності.

Значно більша група суспільства керувалась намаганнями влаштувати своє майбутнє і майбутнє своїх родин в умовах «нового порядку», якимось пристосуватися до ситуації і не лише вижити, а певним чином поправити матеріальне становище і закріпити власний соціальний статус у нових умовах [5, 204–233].

Об'єктивний розкол суспільства ще більше поглибила політика окупаційної влади на території України. Діапазон вживаних нацистами політичних засобів варіювався від погроз і неприхованого терору до загравання з населенням, видимості національно орієнтованої політики, матеріального заохочення окремих категорій громадян, відверто пропагандистських заходів.

Саме політика окупантів значною мірою вплинула на відмінність стратегій вибору серед різних груп радянського українського суспільства в 1941–1944 рр. Так, інтелігенцію та національно свідомих громадян наверхтало до співробітництва з нацистами видимість лояльного ставлення останніх до проявів національного українського життя. Українське селянство у своїй масі повірило обіцянкам земельної реформи і теж на початку окупації активно співпрацювало з новою владою [10, 172–173]. Технічна інтелігенція та спеціалісти промислового виробництва, залишившись без засобів існування, погоджувались посісти запропоновані окупаційною владою робочі місця. Маса робітників, службовців і просто безробітних,

хотіли того чи не хотіли, а мусили коритися силі окупанта й працювати на нього. До того ж нова влада існувала досить довго на більшій частині України, а на життя потрібно було заробляти.

Сучасні вітчизняні фахівці з проблематики соціальної історії війни переважно сходяться на думці про те, що нацистським окупантам, застосовуючи терор і методи соціального заохочення, вдалося значною мірою використати у своїх військово-економічних цілях людський потенціал України. Не в останню чергу це стало можливим через те, що в українському суспільстві часів окупації пріоритетною моделлю політичного вибору був саме вибір лояльності. Розрізненість документальної бази та відсутність узагальненої статистичної інформації не дають можливості точно, саме в цифровому відношенні, визначити кількість місцевого цивільного населення України, яке працювало на потреби німецької військової економіки в період окупації, однак ми можемо з певністю констатувати, що таких була абсолютна більшість.

Отже, підбиваючи підсумки щодо зовнішніх чинників і обставин, котрі зумовлювали ситуацію вибору для людини в умовах військового, цивілізаційного та світоглядного протистояння в Україні періоду Другої світової війни, зазначимо, що пріоритетною моделлю такої поведінки був вибір лояльності. Саме лояльність до існуючих режимів виявлялась визначальним принципом індивідуальної стратегії виживання населення в динамічно мінливих умовах 1939–1945 рр., окреслених анексіоністськими діями Кремля на початку війни, військовими діями на німецько-радянському фронті, нацистською окупацією та відновленням радянського домінування у завершальний період Другої світової війни.

ДЖЕРЕЛА

1. Гальчак С.Д. На узбіччі суспільства: Доля українських «остарбайтерів» (Поділля, 1942–2007 рр.) / С.Д. Гальчак. — Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2009. — 768 с. ; іл. 16 с.
2. Гончаренко О.М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.) / О.М. Гончаренко. — К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. — 600 с.
3. Грідіна І.М. Духовне життя населення України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 — «Історія України» / І.М. Грідіна. — Донецьк, 2010. — 38 с.
4. Заболотна Т.В. Повсякденне життя населення Києва в роки нацистської окупації (1941–1943 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — «Історія України» / Т.В. Заболотна. — К., 2008. — 20 с.
5. Куницький М.П. Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) / М.П. Куницький. — К. : ПП НВЦ «Профі», 2014. — 564 с.
6. Кучер В.І. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом Священної війни / В.І. Кучер, О.В. Потільчак. — К.; Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2011. — 368 с.
7. Нагайко Т. Ю. Повсякденне життя сільського населення у 1941–1945 рр. (на матеріалах центральних областей України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — «Історія України» / Т.Ю. Нагайко. — Переяслав-Хмельницький, 2009. — 20 с.
8. Патриляк І.К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) / І.К. Патриляк. — Львів : Часопис, 2012. — 592 с.

9. Пастушенко Т.В. Остарбайтери з України: вербування, примусова праця, репатріація (історико-соціальний аналіз на матеріалах Київщини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — «Історія України» / Т.В. Пастушенко. — К., 2007. — 20 с.
10. Перехрест О.Г. Українське село в 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище / О.Г. Перехрест. — Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. — 668 с.
11. Потильчак О.В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944): причини і прояви / О.В. Потильчак. — К. : УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1997. — 29 с.
12. Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті «Україна» та зоні військової адміністрації (червень 1941 — 1944 рр.). / О.О. Салата. — Донецьк : Норд-Прес, 2010. — 362 с.
13. Терещенко Т.В. Соціально-побутова сфера села центральних областей України в період відбудови (1943–1950 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — «Історія України» / Т.В. Терещенко. — Черкаси, 2007. — 20 с.
14. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в період Другої світової війни / В.О. Шайкан. — Кривий Ріг : Мінерал, 2005. — 466 с.
15. Яшан О.О. Морально-психологічний стан населення України в умовах окупації (1941–1944 рр.): на матеріалах центральних областей України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — «Історія України» / О.О. Яшан. — Черкаси, 2010. — 20 с.

REFERENCES

1. Galchak S.D. Na uzbichchi suspilstva: Dolia ukrainskykh «ostarbaiteriv» (Podillia, 1942–2007 rr.) / S.D. Galchak. — Vinnytsia : Merkurii-Podillia, 2009. — 768 s. ; il. 16 s.
2. Honcharenko O.M. Funktsionuvannia okupatsinoi administratsii Reikhskomisariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta organizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.) : monografiia / O.M. Goncharenko. — K. : Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova, 2011. — 600 s.
3. Hridina I.M. Dukhovne zhyttia naselennia Ukrainy v roky Drugoi svitovoi viiny (1939–1945 rr.): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ist. nauk : spets. 07.00.01 — «Istoriia Ukrainy» / I.M. Hridina. — Donetsk, 2010. — 38 s.
4. Zabolotna T.V. Povsiakdenne zhyttia naselennia Kyieva v roky natsyystskoi okupatsii (1941–1943 rr.) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : specz. 07.00.01 — «Istoriia Ukrainy» / T.V. Zabolotna. — K., 2008. — 20 s.
5. Kunytskyi M.P. Socialno-pravovyi status mistsevoho naselennia Reikhskomisariatu «Ukraina»: (1941–1944 rr.) : monografiia / M.P. Kunytskyi. — K. : PP NVTs «Profi», 2014. — 564 s.
6. Kucher V.I. Ukraina 1941–1944: tragediia narodu za fasadom Svashchennoi viiny : monografiia / V.I. Kucher, O.V. Potylchak. — K., Bila Tserkva : TOV «Bilotserkivdruk», 2011. — 368 s.
7. Nahaiko T.Yu. Povsiakdenne zhyttia silskoho naselennia u 1941–1945 rr. (na materialakh centralnykh oblasti Ukrainy) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 — «Istoriia Ukrainy» / T.Yu. Nahaiko. — Pereyaslav-Khmelnytskyi, 2009. — 20 s.
8. Patryliak I.K. «Vstan i borys! Slukhai i vir...»: ukrayinske natsionalistychnе pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960 rr.) : monografiia / I.K. Patrylyak; Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. — Lviv : Chasopys, 2012. — 592 s.
9. Pastushenko T.V. Ostarbaitery z Ukrainy: verbuvannia, prymusova pratsia, repatriatsiia (istoryko-socialnyi analiz na materialakh Kyivshhyny) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : specz. 07.00.01 — «Istoriia Ukrainy» / T.V. Pastushenko. — K., 2007. — 20 s.
10. Perekhrest O.H. Ukrainske selo v 1941–1945 rr.: ekonomichne ta socialne stanovyshche / O.H. Perekhrest; NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. — Cherkasy : ChNU im. B. Khmelnytskoho, 2011. — 668 s.
11. Potylchak O.V. Ekonomichnyi kolaboratsionizm v Ukraini v roky natsyystskoi okupatsii (1941–1944): prychny i proiavy / O.V. Potylchak. — K. : UDPU im. M.P. Drahomanova, 1997. — 29 s.
12. Salata O.O. Formuvannia nimetskoho informatsiinoho prostoru v Reikhskomisariati «Ukrainy» ta zoni viiskovoi administratsii (cherven 1941 — 1944 rr.) / O.O. Salata. — Donetsk : Nord-Pris, 2010. — 362 s.
13. Tereshchenko T.V. Socialno-pobutova sfera sela tsentralnykh oblastei Ukrainy v period vidbudovy (1943–1950 rr.) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 — «Istoriia Ukrainy» / T.V. Tereshchenko. — Cherkasy, 2007. — 20 s.
14. Shaikan V.O. Kolaboratsionizm na terytorii Reikhskomisariatu «Ukraina» i viiskovoi zony v period Druhoi svitovoi viiny / V.O. Shaikan. — Kryvyi Rih : Mineral, 2005. — 466 s.
15. Yashan O.O. Moralno-psykhologichnyi stan naselennia Ukrainy v umovakh okupatsii (1941–1944 rr.): na materialakh tsentralnykh oblastei Ukrainy : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 — «Istoriia Ukrainy» / O.O. Yashan. — Cherkasy, 2010. — 20 s.

Александр Потыльчак

**УКРАИНА ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ: «ПРОБЛЕМА ВЫБОРА»
НА ФОНЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННО-МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ
(НЕКОТОРЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ НА МИКРОУРОВНЕ СОЦИАЛЬНОЙ ИСТОРИИ)**

В контексте социально-исторического подхода моделируется ситуация индивидуального выбора человека. «Проблема выбора» рассматривается автором полемических заметок на фоне военного и цивилизационно-мировоззренческого противостояния, происходившего в Украине в период Второй мировой войны 1939–1945 гг. Анализируются приоритеты, внешние факторы и обстоятельства, которые, по мнению исследователя, обуславливали ситуацию выбора для человека как индивидуальную стратегию выживания.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Украина, ситуация выбора, прогерманские, просоветские и самостийнические настроения, путь выбора лояльности.

Alexsander Potylchak

**UKRAINE IN WORLD WAR II: “THE PROBLEM OF CHOICE” IN THE BACKGROUND
OF CIVILIZATION AND IDEOLOGICAL CONFRONTATION (SOME OBSERVATIONS
ON THE MICRO-LEVEL SOCIAL HISTORY)**

The situation of individual human choice is simulated in the context of the socio-historical approach. “The problem of choice” is considered by the author of polemical notes on a background of military and civilizational and ideological confrontation that took place in Ukraine during the Second World War in 1939–1945. It is analyzed priorities, external factors and circumstances which, according to the researcher, cause a situation of choice for the person as an individual strategy for survival.

Historically civilization choice for the Ukrainians has always been tough and complicated by its unique geopolitical position. In 1939–1945 this choice of the Ukrainian society was complicated by the coexistence of two totalitarian systems.

Among the reasons, that have intensified the problem of choosing in niche of pro-German sentiments of the population before and during the war, should be noted the following: widespread citizens’ dissatisfaction with the public policy of the Soviet regime, repression of pre-war time, a massive Nazi propaganda, national aspirations of conscious Ukrainians, widespread belief in justice, punctuality and rationality of the German nation.

The brutal reality of the Nazi «new order», an activation of Soviet resistance movement and massive Moscow propaganda have intensified pro-Soviet segment in public sentiments of the occupied society. The collapse of the expectations of a part of the population on the loyalty of the Germans of the national state-building aspirations of the Ukrainians, the suppression of any attempts of Institutional Renewal of an independent movement, the development of nationalist vector of the resistance movement on the background of active anti-Nazi and anti-Soviet propaganda of the OUN and UPA have intensified Ukrainian independent segment of socio-political choices of the Ukrainians.

The majority of the population of the occupied regions of Ukraine have chosen the path of loyalty. Because of the brutal exploitation of the colonial regime, the loyalty to Ukraine has gained particular forms. The most prevalent was so-called forced «economic collaboration», when the main motive of cooperation with the occupiers was the need of physical survival under occupation and artificial hunger.

The range of policy instruments used by the Nazis ranged from hidden threats and terror to flirting with a population, visibility of nationally-oriented policy, material promotion of certain categories of citizens, overtly propagandistic measures. The occupation policy affected the choice of strategies difference among different groups of the Soviet Ukrainian Society in 1941–1944. The intelligentsia and nationally conscious citizens provoked visibility of loyalty to the recent displays of Ukrainian national life to cooperate with the Nazis. Ukrainian peasants in its circle mass believed the promises of land reform and therefore, at the beginning of the occupation, started active cooperation with the new government. Technical intellectuals and specialists in industrial production, were left without means of subsistence, but agreed to take proposed positions. The masses of workers, employees and simply unemployed people had to obey the rules and work on the occupier. Loyalty to existing regime proved a defining principle of individual survival strategies of population during 1939–1945, outlined actions of Soviet annexation in western Ukraine, the military actions on the Soviet-German front, the Nazi occupation and the restoration of Soviet domination in the end of World War II.

Key words: World War II, Ukraine, choice of strategy, pro-German, pro-Soviet sentiment and freedom sentiments, way of loyalty choice.